

Jonáš 2,1-2

1.

Pokračuje příběh Jonáše, syna Amitajova, proroka-antiproroka, proroka na útěku, antihrdiny, reprezentujícího církev nevěrnou, nemilosrdnou, soběstřednou. Utíká před Hospodinem na sám kraj světa, aby nemusel zvěstovat pohanskému městu Ninive Boží soud. *Utíká, ale neuteče*. Neuteče proto, protože Hospodin má příliš rád *Ninive*, bezbožné Ninive, které má dostat příležitost k pokání; neuteče proto, protože Hospodin má příliš rád jeho, *Jonáše*, nevěrného Jonáše, který má pochopit, že Boží soudy nejsou jako soudy lidské; neuteče proto, protože Hospodin má příliš rád *nás*, ne právě chápavé křesťany, kteří potřebujeme velmi názorný příběh, abychom pochopili, že Pán Bůh má se světem podstatně lepší úmysly, než s ním míváme my. Proto vstoupí Jonášovi do cesty v podobě mořské bouře, během které ukázal los na proroka jako na viníka blízké katastrofy: loď troskotá kvůli němu. A Jonáš přiznává ustrašeným lodníkům, že je na útěku před mocným Bohem nebes i země, a sám jim navrhne jedinou možnost jejich záchrany: aby ho hodili do moře. Těžko říci, zda považuje hlubiny za nejzazší místo úkrytu, za poslední stanici na svém útěku, nebo zda je to pro něho místo obratu a změny směru, první zastavení na cestě budoucího návratu. Chce se sám potrestat, nebo se chce vydat Božímu potrestání? (Rozšířená většinová představa je, že pro nábožensky založené lidi jsou všechny lidské tresty nic před tresty Božími. Na základě této ideje bylo ve středověku upáleno množství kacířů a čarodějnic, které měl lidský trest uchránit před trestem Božím. Ale v Bibli se čteme poněkud jiná slova. Král David tam říká: „*Nechť tedy prosím padneme do rukou Hospodinu, neboť jeho slitování je nesmírné, jen ať nepadnu do rukou lidských.*“ – 2. Samuelova 24,14. Ostatně ještě uslyšíme, jak dopadne Ninive na soudu Božím a jak dopadne na soudu Jonášově!) Ale k Jonášovu přání být uvržen do moře. Je to kapitulace, nebo rezignace? Doznává, a to se všemi důsledky, že prohrál, že utéci nelze, nebo jenom unaveně vzdává boj, o němž ví, že ho nemůže vyhrát, ale o němž si myslí, že od něho může mít svatý pokoj? Jisté je, že ho lodníci opravdu hodili do moře a že moře hned nato přestalo běsnit.

2.

A my zvědavě čekáme, co bude *dál*. Co bude dál? Co by mělo být dál? Pán Bůh potrestá nevěrného proroka, Jonáš se utopí a celé vyprávění může skončit varovným ponaučením, že nemáme utíkat před úkoly, které nám Pán Bůh či církev ukládají. Nanejvýš by mohla být připojena nějaká zásvětná kapitola o definitivním Božím soudu nad Jonášem, ale do těchto končin opravdu nevidíme, to uzná celkem každý, tedy i církevník. Takhle nějak bychom příběh vyprávěli my, kdybychom byli jeho autory, tak nějak bychom ho narežirovali, kdybychom byli jeho režiséry. Jenomže *tento příběh není v naší režii*, Bohu díky není. Proto nekončí někde v mořských vlnách: kvůli Jonášovi, kvůli Ninive, kvůli nám tam nekončí. V břiše velryby dosáhne svého nejhlubšího bodu, tedy s ohledem na pokračování musíme říci: svého zatím nejhlubšího bodu. Tento bod je zároveň *bodem obratu*, a zase, ne posledního obratu, zato obratu pro příběh zásadního. Jonáš se totiž opravdu ocitá na nejzazším místě svého útěku – a v tomto okamžiku změní jeho směr o 180 stupňů: uteče se *k Bohu*, ke svému Bohu, k tomu Bohu, od něhož utíká.

Řekl jsem, že nevíme, jak Jonáš chápal své uvržení do moře. Tak tomu bývá v Bibli často, že nám její pisatelé zůstávají dlužni hlubší psychologii jednajících osob. Ale nechtějí tím říci: První a větší věc je rozumět Božím činům, druhá a menší věc je rozumět lidským postojům? Ale chceme nahlédnout do srdce druhých lidí, nebo do svého vlastního srdce? Neskrývá se za vši tou touhou vidět do duše jednajících osob prostě zase jen naše vlastní sebezahlednost?

Jonáš je tedy v moři a ani tam nenachází smrt, ani tam se neseškává přímo s Hospodinem. A ovšem: ani se nezachrání, třeba tak, že by ve zklidněných vodách doplaval ke břehu, nebo že by zcela neočekávaně kolem plula nějaká loď, ochotná vzít muže přes palubu. Jonáš je zachráněn – *zázrakem*. „*Hospodin však nastrojil velikou rybu, aby Jonáše pohltila.*“ Musí nám být všem jasné, že to takhle nechodí běžně, že to také není žádná náhoda. Bůh zachránil Jonáše – zatím ne z *vod*, ale *ve vodách* – tím, že mu poslal do cesty velkou rybu. Ten Bůh, před nímž Jonáš prchá, Jonáše nenechal utonout v mořských vlnách. Jonáš tedy, ať už zamýšlel cokoli, zamýšlel-li ještě vůbec něco, před Bohem neutekl.

Místo, kde se ocitl, je ovšem nanejvýš podivuhodné. Samozřejmě, že tu nejde o *zoologii*, jaká to byla ryba, zda takové ryby, které nenajdeme v Brehmově Životě zvířat, existovaly či existují atd. Spíš tu půjde o *mytologii*. Biblický příběh je vyprávěn na pozadí prastarého mýtu o mořské obludě, která člověka buď ohrožuje, nebo naopak ochraňuje. Rezidua mýtu však jsou ve Starém zákoně, jak říkával SLAVOMIL DANĚK, theologizována, nebo, jak by řekl JAN HELLER, kanonický autor je staví do služby evangelia. Podstatné je, že velká ryba není než nástrojem Božích rukou. Proto tu nenajdeme nejmenší stopu po nějakém jejím samostatném jednání. Ryba tu je prostě proto, aby Jonáše *pohltila* a potom zase *vyvrhla* na pevninu. Sevřen do úzkého prostoru jejích útrob, ocitá se Jonáš *mimo všechny myslitelný prostor a čas*. Nachází se právě tam, kam směřoval, ano, vlastně ještě dál: hlouběji, než by byl v Taršiši, ukryt přede všemi, naprosto a docela *sám*. Sem za ním nemohou poslové ani z Ninive ani z Jeruzaléma, tady se už nikdo nebude na nic vyptávat, ryby jsou, jak známo, němé, a nikdo další, žádný kapitán Nemo, o něm neví. Jonáš nechtěl žít v Boží blízkosti, nuže nyní prožívá, co to je, být Bohu *vzdálen*. Na tomto místě Bůh opravdu není. Ne proto, že by bylo nějak *princiálně vyňato* z jeho panství a přenecháno jiným mocnostem, že by snad patřilo hadům, Satanovi nebo lidem, kteří jedí ze stromu všemohoucnosti, nýbrž proto, že odtamtud Bůh *fakticky odešel*, že toto místo *vyprázdnil*, že tam po něm zůstala jen prázdná nicota. Jonáš sám toto místo ve svém modlitbě nazve *lůnem podsvětí a jámou*; tímtéž směrem, směrem k temnotám a nebytí, ukazuje i ono symbolické číslo *tří dnů a tří nocí*. Shrňme-li příběh do řeči theologie, můžeme říci: *Není sice možné Bohu utéci, ale je možné na svém útěku před Bohem dosáhnout toho, aby nám byl Bůh vzdálený*; unikáme-li ze sféry Božích nároků, potom také opouštíme sféru Božích darů! Jonáš má, co chtěl: je „pryč od Hospodina“ a začíná si uvědomovat, co to pro něho znamená. Náhle vidí cosi jako prázdné místo, kde by mělo něco být, kde něco bylo – a kde teď není nic. Když jsme se naposledy stěhovali – teď nás to brzy čeká zase, už bych měl začít verbovat pomocníky – byly Anselmovi necelé dva roky. Poslední večer jsme sňali ze stěn obrazy. Když se Anselm v den stěhování ráno probudil, udiveně ukazoval na známá místa, nyní zející prázdnotou. Místo uprostřed břicha mořské ryby tisíce mil pod mořem můžeme klidně nazvat *peklem*. „*Být v pekle*“ totiž znamená *být naprosto beznadějně odloučen od Boha a od lidí – a vědět o tom, že si nic lepšího nezasluhuji a že mě nic horšího potkat nemohlo a že já ani nikdo z lidí na této věci nemůžeme nic změnit*.

Křesťanský posluchač si nyní vzpomene na *Ježíšova* slova o *znamení Jonáše proroka*: „Jako byl Jonáš v břiše mořské obludy tři dny a tři noci, tak bude Syn člověka tři dny a tři noci v srdci země.“ (Matouš 12,40) Pravoslavný věřící se může ještě rozpomenout na *velikonoční kánon* SV. JANA Z DAMAŠKU: „Sestoupil jsi, Kriste, v země hlubinu a zlámal jsi věčné závory, jež zavíraly spoutance, a po třech dnech vstal jsi z hrobu, jako Jonáš z jícnu mořské ryby.“

Nejhlubší bod bývá *bodem procitnutí*. Asi znáte verš německého básníka FRIEDRICH A HÖLDERLINA, který proslavil filosof MARTIN HEIDEGGER: *Čím více se zvyšuje nebezpečí, tím spíše se přibližuje spása*. Ostatně neříká něco obdobného i lidová moudrost: *Když je nouze nejvyšší, je pomoc Boží nejbližší*? Jonáš se nemůže žít žádnými iluzemi: to, co zakouší, je porážka v úspěchu, řečeno sloganem těchto povolebních dnů, je poraženým vítězem. Dosáhl,

čeho dosáhnout chtěl. Jeho útek se mu nakonec vydařil, ale výsledek je, jak by řekl BARTH, „nemožná možnost“: podařilo se mu něco, co se člověku nemůže podařit. Utekl Bohu, ale vzdálený Bůh je i nadále přítomen prázdňem, které po něm zůstalo a které Jonášovi nepřestává připomínat jeho útek. Hrůza pekla spočívá právě v tom, že se člověku otevrou oči pro to, co lidské oči vidět nemohou, co lidský zrak nesnese, před čím zde na zemi už čistě reflexivně zavíráme oči. Být v pekle znamená *ztratit Boha a přitom vědět, co to znamená Boha ztratit*.

Bod procitnutí se *může stát* bodem obratu. Apoštol Pavel mluví o dvou druhích zármutku: *zármutku podle Boží vůle* (KATA THEOU), který vede ku polání, a *zármutku po způsobu světa* (KATA TON KOSMOS), který působí smrt (2.Korintským 7,10). Když si Jonáš přál být vhozen do moře, nevěděli jsme, o *který z obou zármutků se bude jednat*. Nyní to víme: v bezvýchodné situaci Jonáš nehledal cestu do ještě nižšího podpalubí, nestáhl se ještě víc *do sebe*. Nehrouží se hlubin deprese, výčitek svědomí, do zoufalství, bolesti, vzteku, vzdoru. Naopak, vystupuje *ze sebe*. „*I modlil se v útrokách ryby k Hospodinu, svému Bohu*.“ Když se na rozbořeném moři pohané obracel ke svým bohům a v úpěnlivých prosbách o záchranu, nenacházel on, „ospalec“, slova pro modlitbu. Nyní z útroh mořské ryby, z hlubin moře, z podsvětí, z jámy se vydere Jonášovo na rty slůvko *Ty*. To znamená: Jonáš *vzdává svůj útek*. Ne, lépe, Jonáš *obrací jeho směr. Utíká se k tomu, od něhož utíkal*. AUGUSTIN: „Kam se uteče člověk když chce utéci pohledu Božímu? Zmateně pobíhá a marně hledá úkryt... Kam půjdeš? Kam utečeš? Chceš-li utéci Bohu, uteč se k němu. Uteč se k němu a vyznej se mu a neskrývej se před ním; neboť se před ním nemůžeš ukrýt. Máš jedinou možnost: vyznat se mu. (Citováno podle MAXE PICARDA.) LUTHER tomu říkal: utéci před neznámým, trestajícím, skrytým Bohem do známé, láskyplné náruče Ježíše Krista. (Měl bych si během těchto jonášovských kázání příslušné Lutherovy citáty vyhledat, ale nic neslibuji.) Jonáš v nehlubším bodu útoku padá na kolena a spíná ruce k modlitbě. Je sám, ze všech stran sevřený do své vytoužené samoty. A právě teď protrhává tento začarovaný kruh kouzelným slovem *Ty*. Dává se do rozhovoru s Hospodinem, svým Bohem.

3.

Jak zareaguje Hospodin? Jonáš je přece provinilec, který se vydává do rukou svého soudce. Modlitba, alespoň modlitba k Hospodinu, živému Bohu, není samomluva. Jonáš se neobrací k imaginárnímu, smyšlenému protějšku, nýbrž k reálnému, skutečnému *Ty* toho, od něhož očekává, že mu odpoví. A „Bůh milostivý a plný slitování, shovívavý a nesmírně milosrdný, jehož jímá lítost nad každým zlem,“ mu skutečně odpoví. Ano, totéž milosrdenství, které zachrání Ninive, zachránilo Jonáše. Totéž milosrdenství *zachránilo, zachraňuje a zachrání i nás*. „*V soužení jsem volal k Hospodinu, on mi odpověděl. Z lůna podsvětí jsem volal o pomoc a vyslyšels mě*.“ Všimněte si toho přechodu z Ich-formy do Er-formy. „*V soužení jsem volal k Hospodinu, on mi odpověděl. Z lůna podsvětí jsem volal o pomoc a vyslyšel jsi mě*.“ Amen.